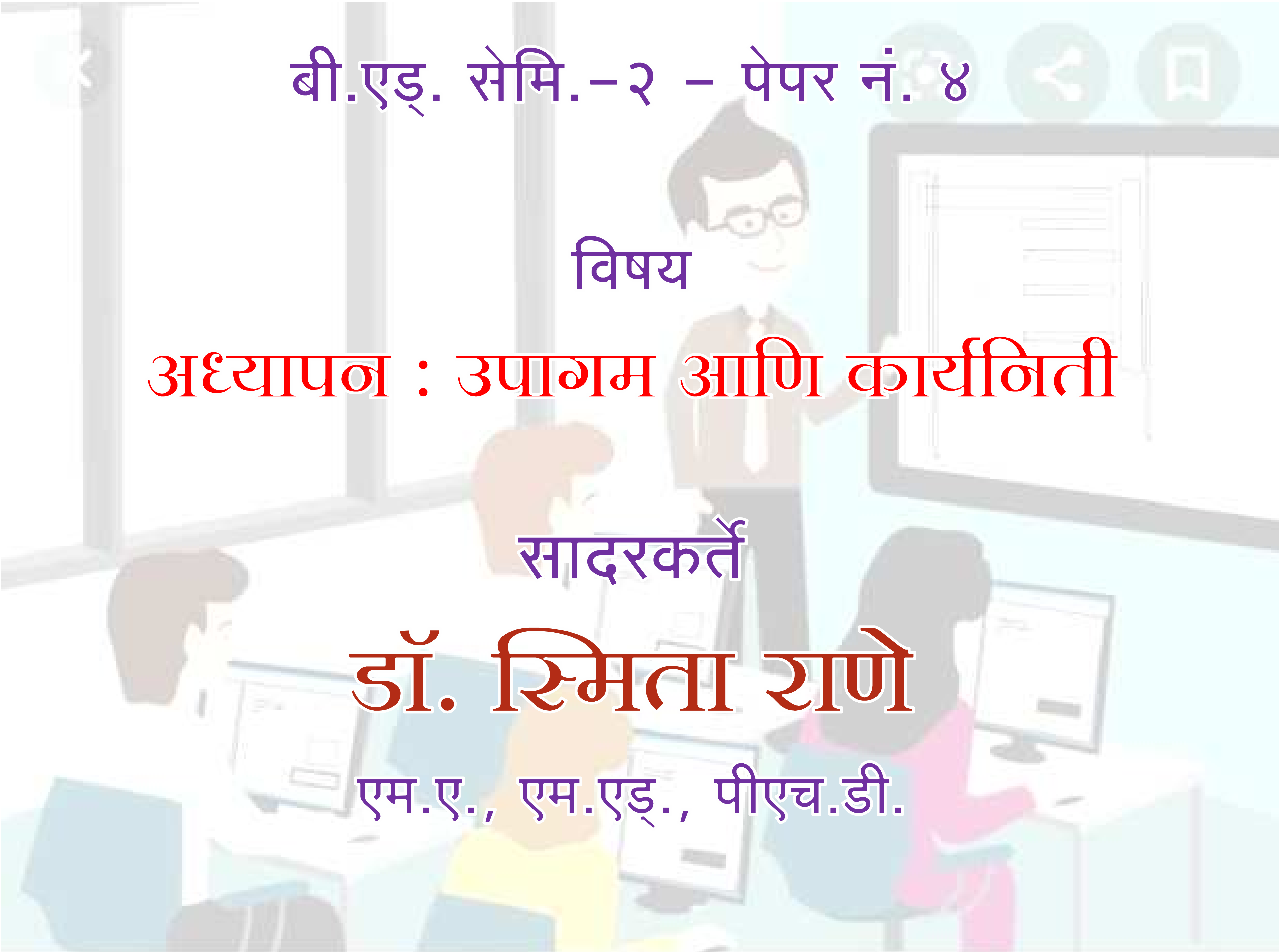

बी.एड्. सेमि.–२ – पेपर नं. ४

विषय

अध्यापन : उपागम आणि कार्यनिती

सादरकर्ते

डॉ. स्मिता राणे

एम.ए., एम.एड्., पीएच.डी.

अध्यापन : उपागम आणि कार्यनिती

अध्यापनाची संकल्पना (Concept of Teaching)

अर्थ :

१) ''विद्यार्थ्यांच्या वर्तनात बदल व्हाव म्हणून अध्यापन कृतीची रचना किंवा अंमलबजावणी – क्लार्क

२) अध्यापन ही चार टप्पे किंवा पायऱ्या असलेली कृती होय.

१) अभ्यासक्रम नियोजन. २) अनुदेश टप्पा.

३) मापन टप्पा. ४) मूल्यमापन टप्पा.

अध्यापनाची गृहीतके

अध्यापन ही –

- पूर्व नियोजित कृती.
- विकासात्मक प्रक्रिया.
- कला व शास्त्र.
- शास्त्रशुद्ध प्रशिक्षणाद्वारे आत्मसात केली जाणारी कृती.
- गतिशील व स्थिर कृती.
- संकलित स्वरूप.
- शिक्षक व विद्यार्थी यांच्यातील आंतरक्रिया.
- अध्ययनासाठी प्रेरणादायी व मार्गदर्शक.
- सापेक्ष क्रिया.

अध्यापनाची तत्त्वे

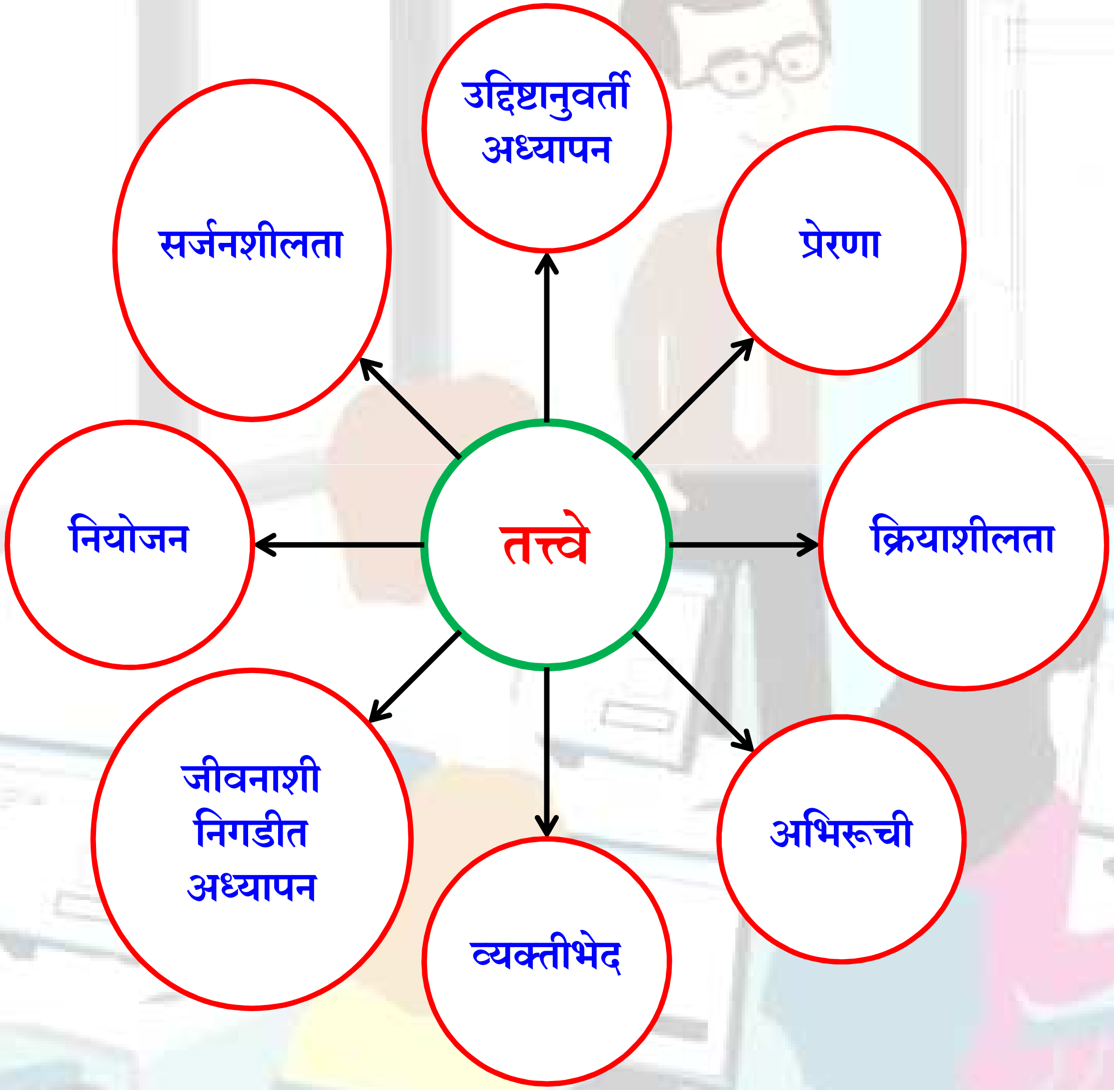

तत्त्वे
उद्दिष्टानुवर्ती अध्यापन
प्रेरणा
क्रियाशीलता
अभिरूची
व्यक्तीभेद
जीवनाशी निगडीत अध्यापन
नियोजन
सर्जनशीलता

अध्ययनाचे नियम

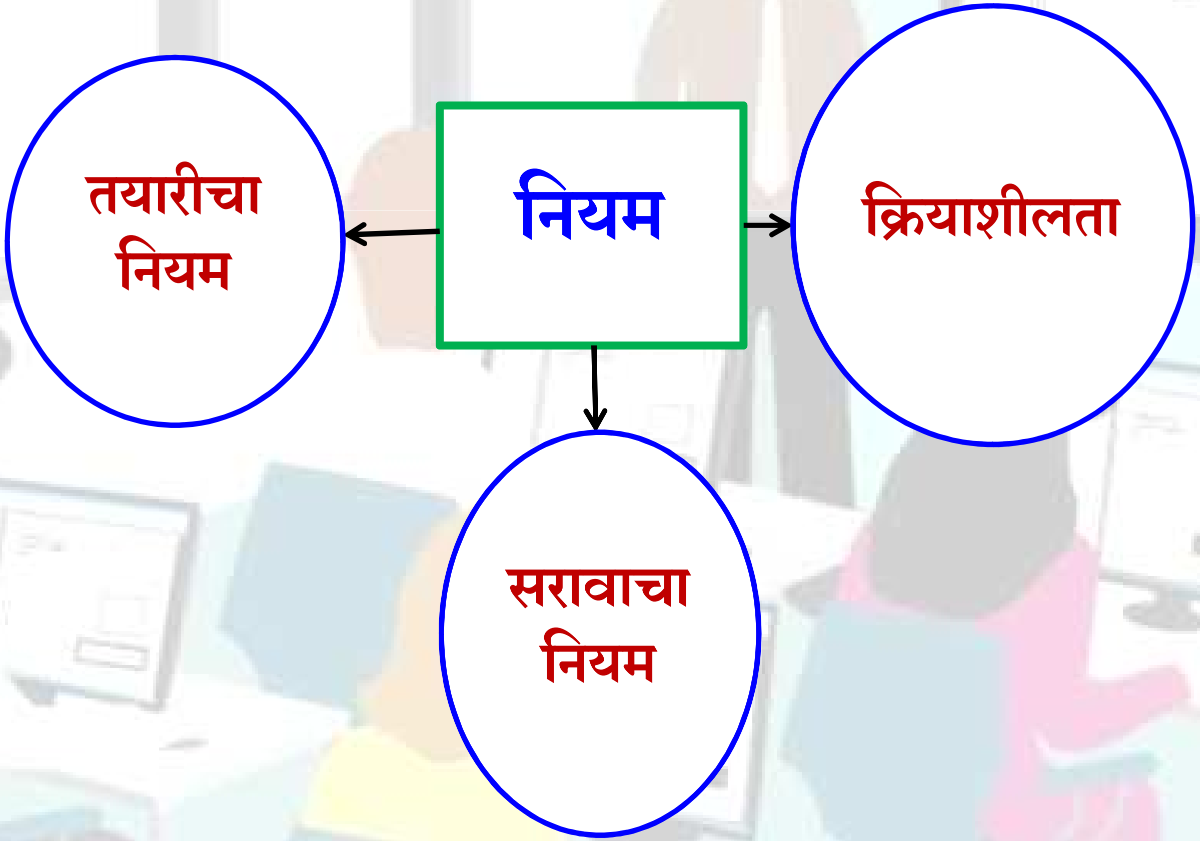

अध्यापनाची सूत्रे

- ज्ञाताकडून – अज्ञाताकडे
- सोप्याकडू – अवघडाकडे
- मूतीकडून – अमूतीकडे
- साध्याकडून – संमिश्राकडे
- पूर्णाकडून – भागाकडे
- भागकडून – पूर्णाकडे

- अनिश्चिताकडून – निश्चिताकडे
- विशेषाकडून – सामान्याकडे
- सामान्याकडून – विशेषाकडे
- पृथ:करणाकडून – संयोजनाकडे
- मानसशास्त्राकडून तर्कशस्त्राकडे

अध्यापनाचे मार्ग (Modes of Teaching)

- अभिसंधान
- प्रशिक्षण
- अनुदेशन
- संस्करण

अध्यापनाचे घटक (Elements of Teaching)

अध्यापनाचे स्तर

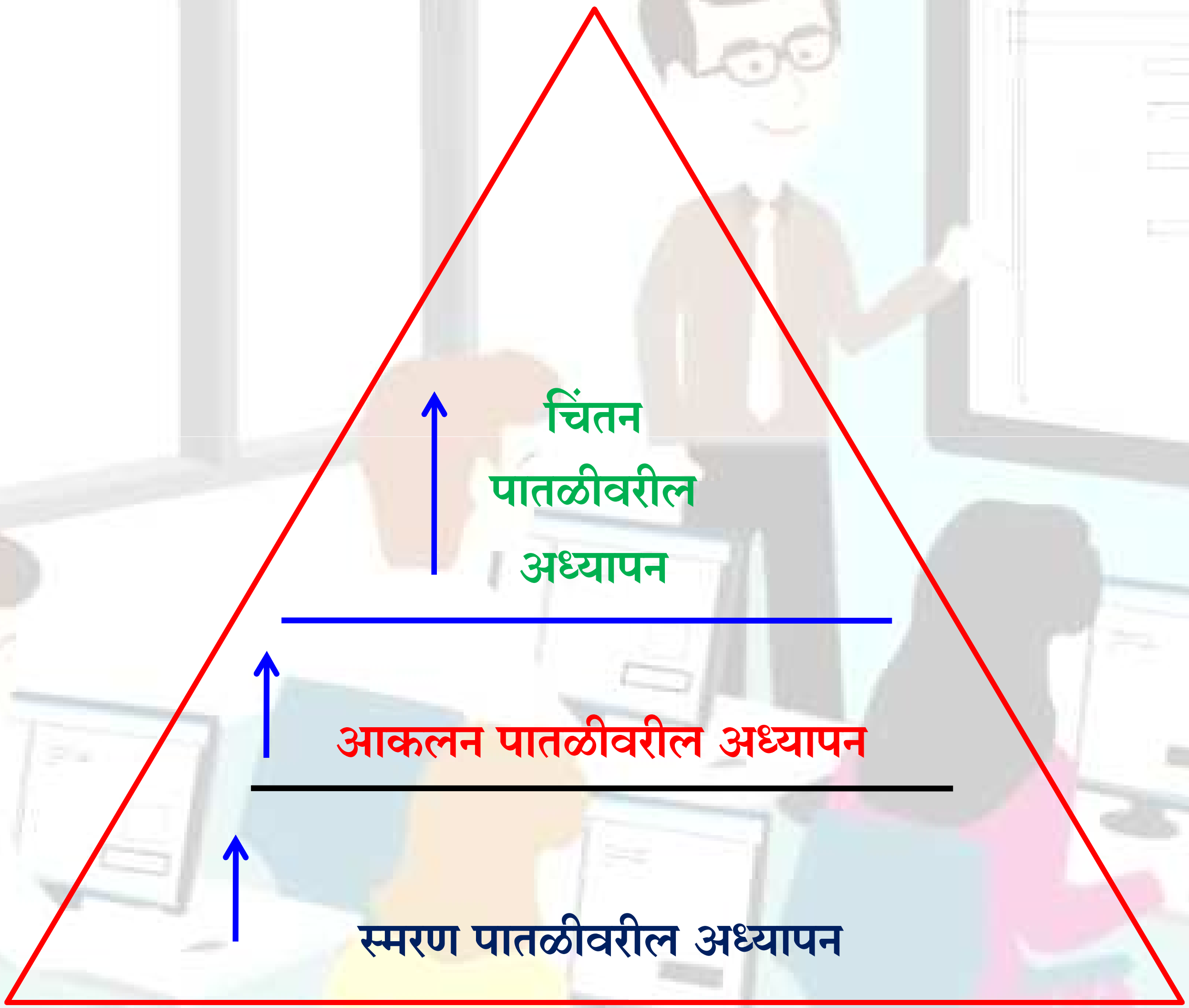

१) स्मरणपातळीवरील अध्यापन

* स्मरणाचे घटक :

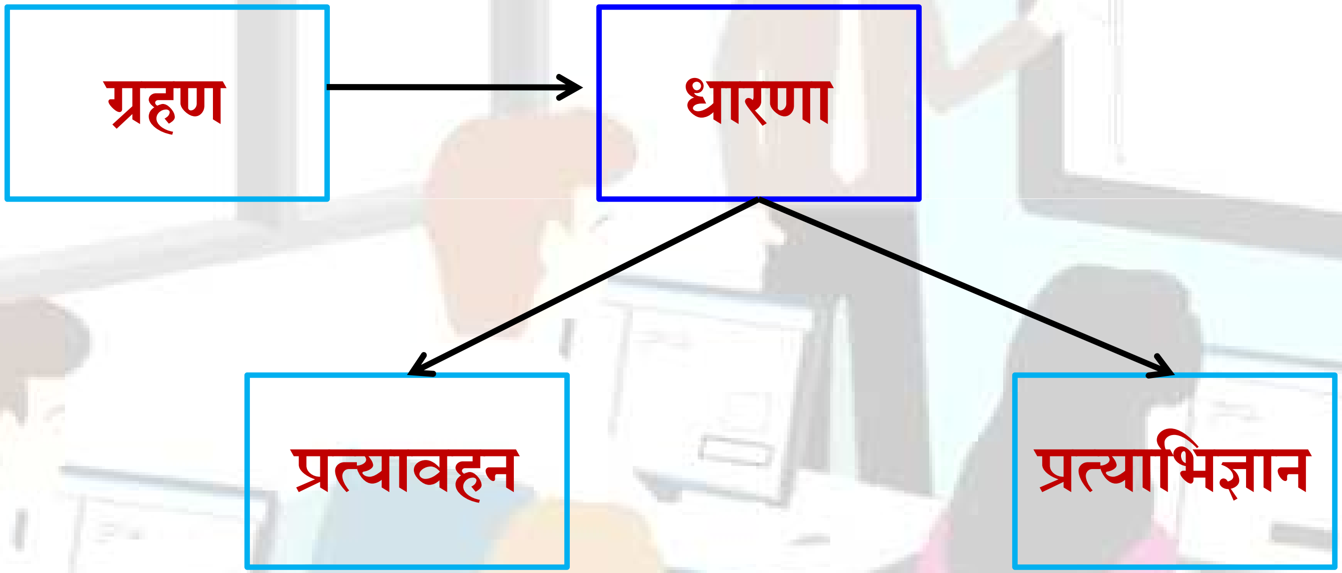

स्मरण पातळीवरील अध्यापनाची उद्दिष्ट्ये

१) विद्यार्थ्यास – विषय घटक ओळखण्यास व आठवण्यास मदत करणे

- विविध घटना आठवणे, ओळखणे.
- तथ्ये, माहिती सादर करण्यास मदत करणे.
- विविध संज्ञा, सूत्रे, नियम, व्याख्या ओळखण्यास मदत करणे.
- विविध तथ्ये व माहिती ग्रहण करण्यास मदत करणे.

१) स्मरण पातळीवरील अध्यापन स्वरूप

१) कार्यनिती –

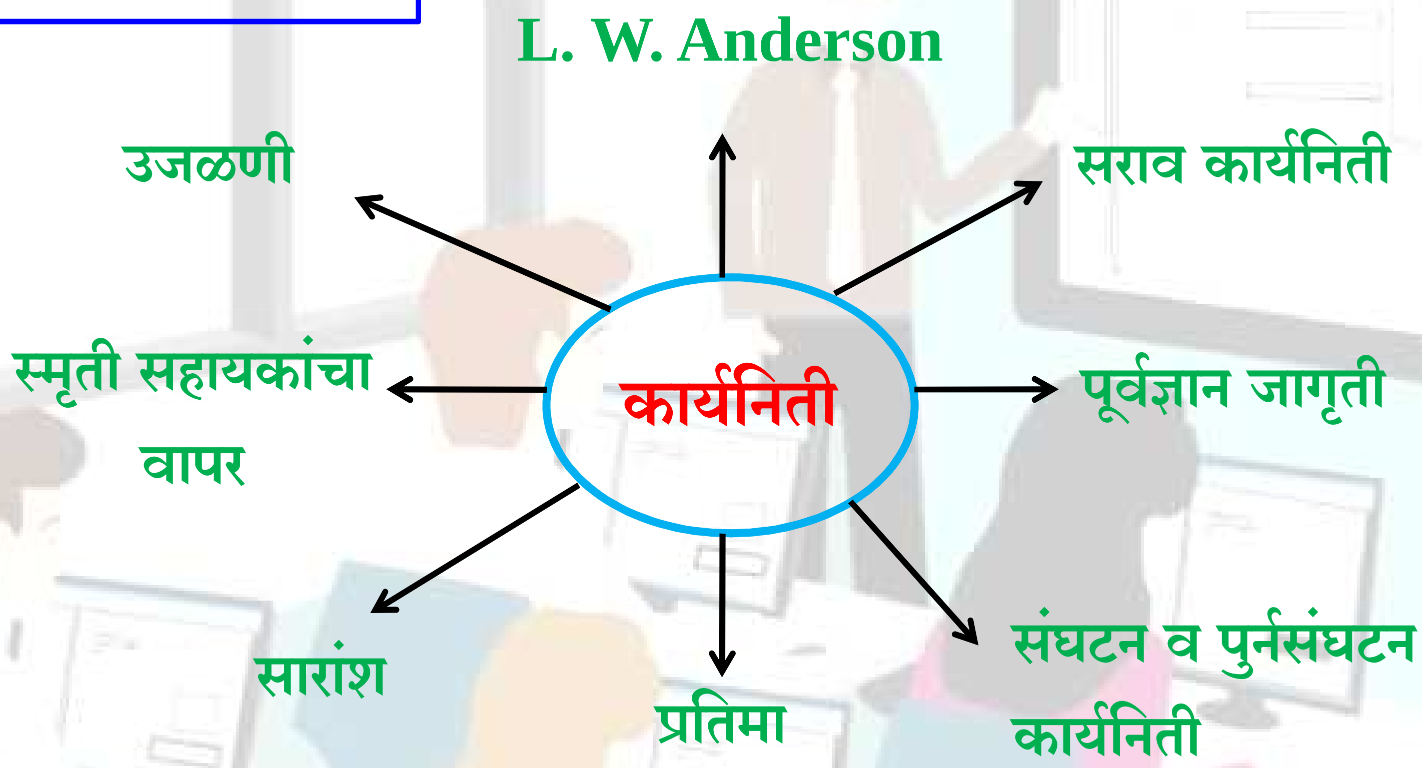

२) विद्यार्थ्याची भूमिका

- विद्यार्थी क्रियाहीन असतो.
- स्वयंप्रेरणेने अध्ययन अनुभव घेणे.
- विचार प्रक्रियेचा वापर कमी.
- जास्तीत जास्त लक्ष स्मरणावर केंद्रित

३) शिक्षकाची भूमिका

- विषयाचे संघटन करतो.
- अध्यापन पद्धती निवडतो.
- विद्यार्थ्याची क्षमता, अभिवृत्ती, आवड दाखवितो.
- माहिती, तथ्ये विद्यार्थ्यांवर धोपविणे.

४) मूल्यमापनाची साधने :

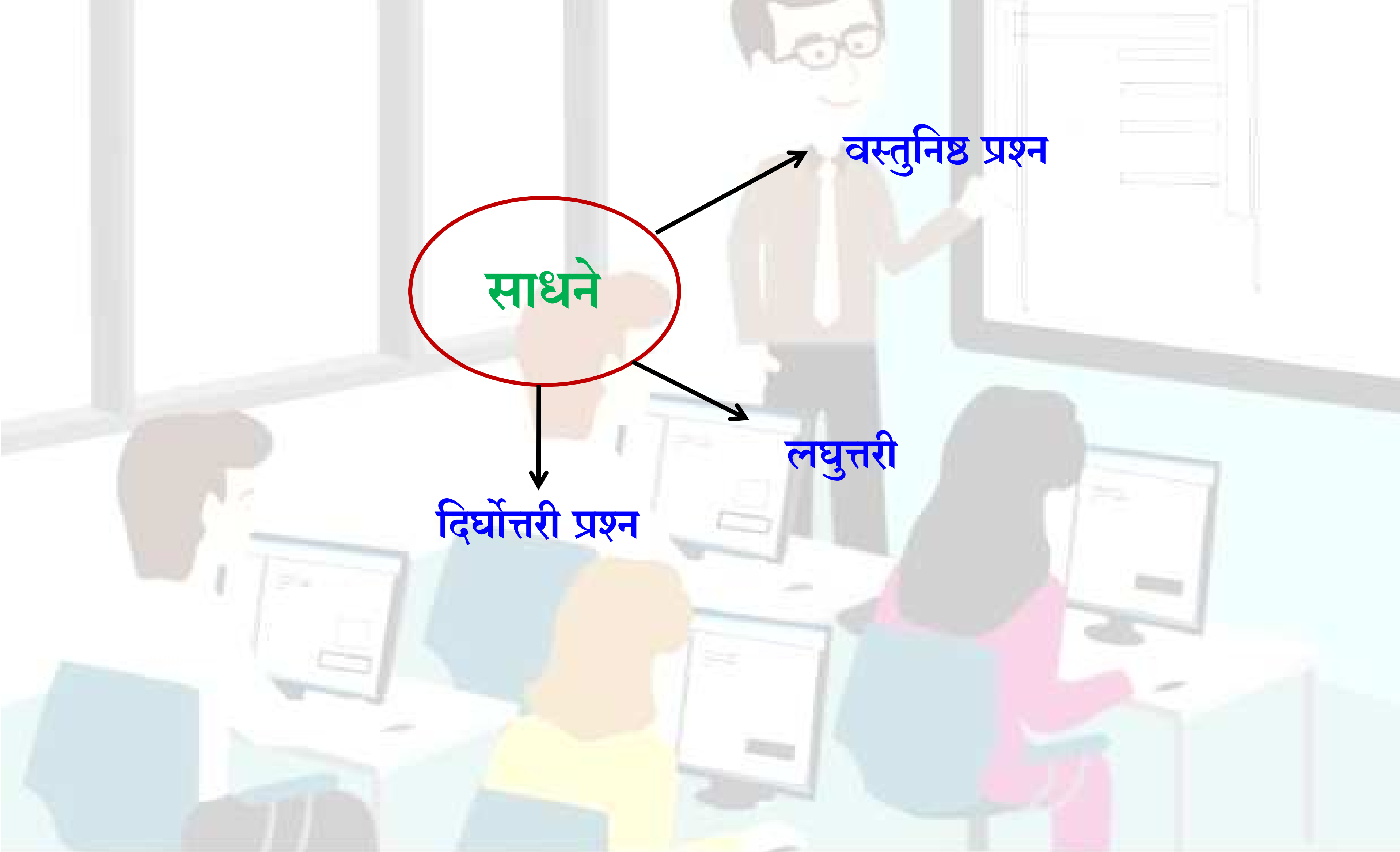

* स्मरण पातळीवरील अध्यापनाचे फायदे :

- अध्यापन लहान गटासाठी उपयुक्त.
- मिळणारे ज्ञान आकलन व चिंतन पातळीवर असते.
- शिक्षक स्वत:चे ज्ञान पद्धतशीरपणे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोचवितो.

* मर्यादा :

- विद्यार्थ्यांच्या विचाराला चालना मिळत नाही.
- मिळविलेल्या ज्ञानाचा दैनंदिन जीवनात वापर करत येत नाही.

आकलन पातळीवरील अध्यापन

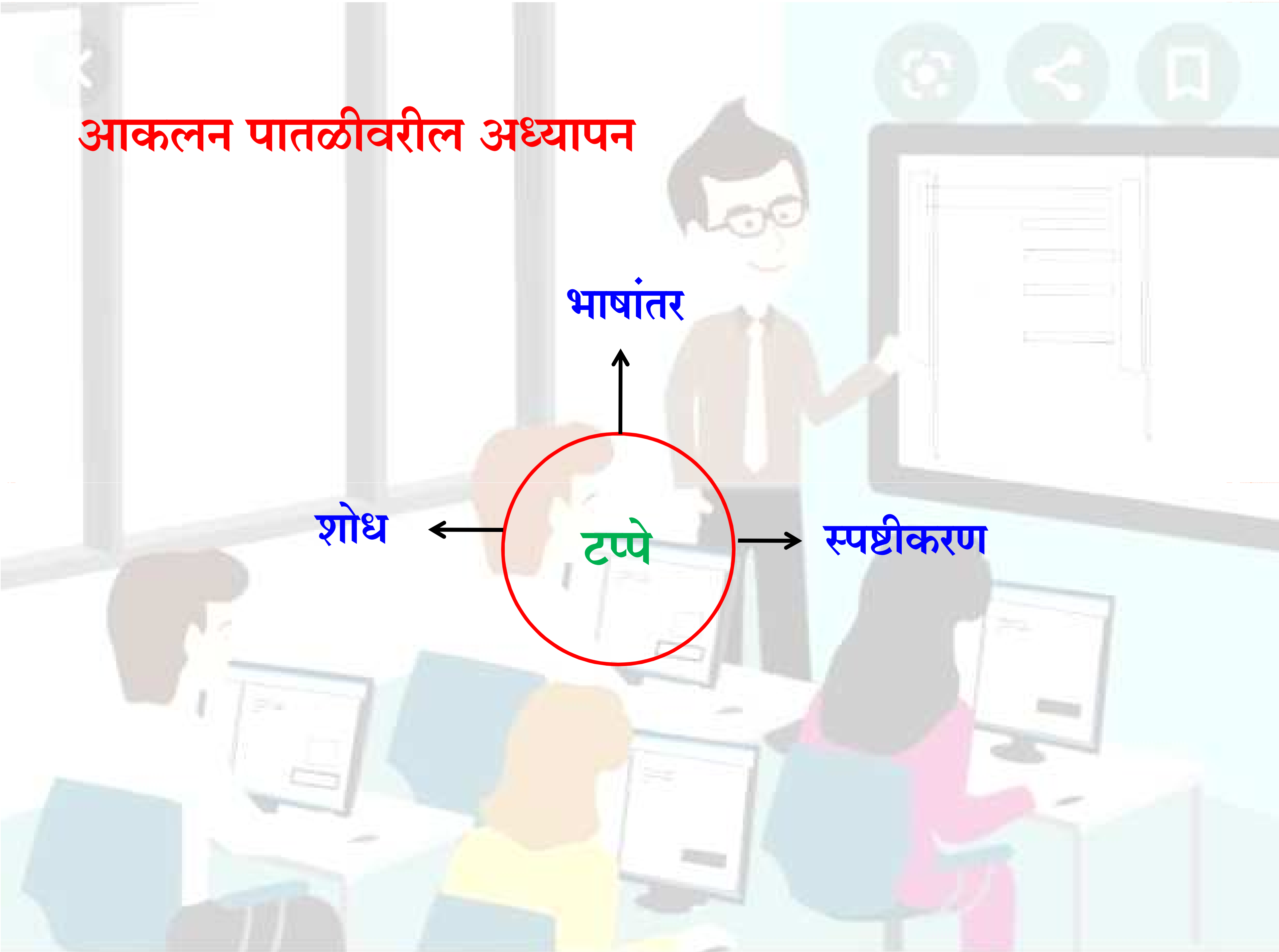

* आकलन पातळीवरील अध्यापनाची उद्दिष्ट्ये :

विद्यार्थ्यास –

- आवश्यक महिती मिळविण्यास मदत करणे.
- माहितीचा संबंध व अर्थ लावण्यास मदत करणे.
- शिकलेल्या घटकांचे महत्त्व जाणून घेण्यास मदत करणे.
- नकाशे, तक्ते, आलेखाचा अन्वयार्थ काढण्यास मदत करणे.
- नियम, तत्वे यांचा वापर नवीन माहिती मिळविण्यासाठी करणे.

* अध्यापनाचे स्वरूप :

१) पाठ्यांशाचे स्वरूप व सादरीकरण

२) कार्यनिती

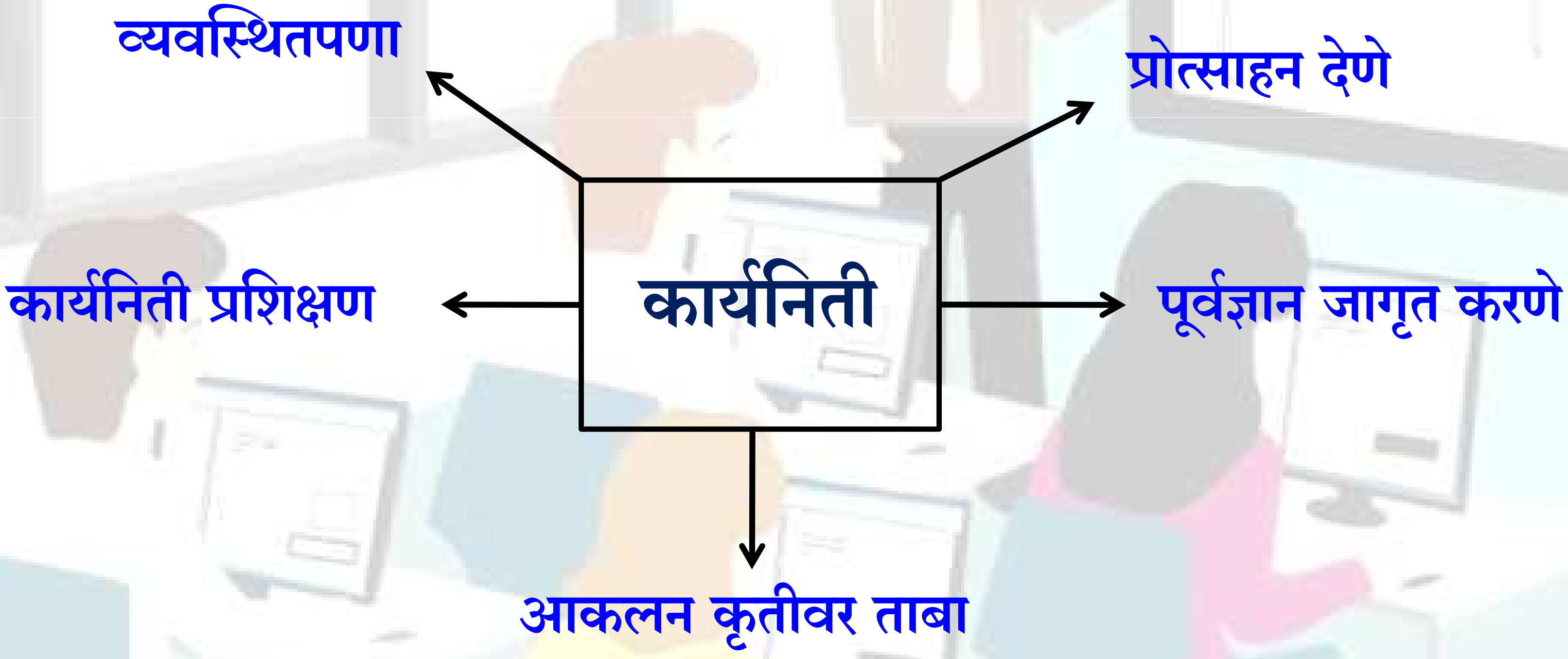

३) शिक्षकाची भूमिका

- विषयज्ञान सादर करणे.
- ज्ञान व आकलन पातळीवरील उद्दिष्ट्ये साध्य करणे.
- विद्यार्थ्यांना विषयज्ञानावर प्रभुत्व मिळविण्यास मदत करणे.

४) अध्ययनार्थ्यांची भूमिका

- शिकविलेला भाग समजून घेणे.
- कृतीशील रहाणे.

५) मूल्यमापन साधने

- तोंडी परीक्षा, लेखी परीक्षा, प्रात्यक्षिक परीक्षा

* फायदे :

- माहिती व तथ्याचे आकलन झाल्याने तो भाग जास्त काळ स्मरणात राहतो.
- विद्यार्थी तथ्ये, नियम, सिद्धांत याचे सामान्यीकरण करतो.
- बौद्धिक क्षमतेचे विकसन.

* मर्यादा :

- अध्यापन शिक्षक व विषय केंद्रित असल्याने विद्यार्थी संधी पासून वंचित राहतात.

* चिंतन पातळीवरील अध्यापन :

* उद्दिष्ट्ये –

- विद्यार्थ्यांच्या समस्या निराकरणाची क्षमता विकसित करणे.
- विद्यार्थ्यांमध्ये चिकित्सक व रचनात्मक विचार विकसित करणे.

* स्वरूप :

१) पाण्यांशाचे स्वरूप व सादरीकरण.

२) कार्यनिती

- विद्यार्थी केंद्रित अध्यपन पद्धती
- विचार प्रक्रियेचे विकसन

३) शिक्षकाची भूमिका

- विद्यार्थ्यासमोर शंका, समस्या निर्माण करणे.
- चर्चा व आंतरक्रिया करणे.
- चातुर्य, चिकाटी, लोकशाही नेतृत्त्व हे गुण असणे आवश्यक.

४) विद्यार्थ्याची भूमिका

- बौद्धिक क्षमतेचा विकास करणे.
- विविध महितीचे ज्ञान घेणे.
- सामान्यीकरण व समस्याचे निराकरण करणे.

५) मूल्यमापन साधने

- निबंधवजा प्रश्न, तोंडी व प्रात्यक्षक परीक्षा.

* फायदे :

- विद्यार्थी केंद्रित पद्धती.
- बौद्धिक क्षमतांचा जास्तीत जास्त वापर.
- दैनंदिन समस्या सोडविण्यास मदत.
- अध्ययन संक्रमणास उपयुक्त.

* मर्यादा :

- विद्यार्थ्यांना पद्धतशीर व संघटित विषयज्ञान मिळत नाही.
- विद्यार्थ्यांचा वेळ व शक्ती वाया जाते.
- शिक्षकाची विषयाची तयारी उत्तम असावी लागते.